

Қонаш
ҚАЛДЫОРАЗҰЛЫ

Аллаһпен

ел тағаруы

Қонаш Қалдыоразұлы

**ШЕЖІРЕ
ЕЛ АТАУЛЫ**

*Адайдың Бес арыс Бегімбетінің
шежіресі*

Атырау-2010

УДК 929.5 (574)

ББК 63.2 (5 қаз)

Қ 24

Қалдыоразұлы Қонаш.

«Адайдың Бес арыс Бегімбетінің шежіресі» –шежіре-кітап жинағы. «Ағатай» баспасы. Атырау қаласы, 2010. бет.

Автор мұнда ел тарихына, ата-баба шежіресіне қатысты жазбаларды топтастырып, оған терең түсінік беріп, оны кейінгі ұрпаққа өнеге ретінде ұсынуды парыз санаған.

Кітап көпшілік оқырман қауымға арналған.

УДК 929.5 (574)

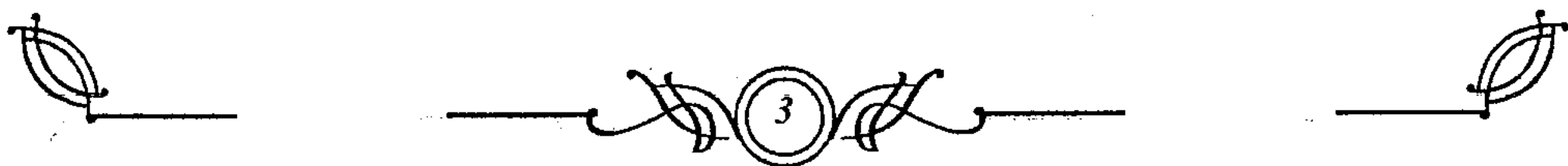
ББК 63.2 (5 қаз)

ISBN 978-601-7018-52-8

*Бұл кітабымды аталарым Өмірбай мен
Есқожа, әжелерім Маман мен Жібек
рухына арнаймын.*

Автор.

Қадірлі оқырман ағайын!

Бұл кітап 1996 жылы Қоңырқұдық елді мекенінде бас қосқанда жинақталған материалдар негізінде жазылып еді. Соған байланысты көптеген әулеттің соңғы ұрпақтарының аты-жөні енбей қалды. 2004 жылы Тарих Исақұлов деген азаматпен шежірені бастыруға келісім жасағанбыз. Алайда ол кісі кейін марқұм болып, кітаптың қайда қалғаны белгісіз болды. Кейін Орал қаласындағы бір баспаға тапсырғанын білдік. Өкінішке орай, құйылған диск ашылмай қалғандықтан баспа қызметкерлері баса алмаймыз дегенді мәлімдеді. Ақыры сол компьютерде терілген жазба сол күйінде сонда қалды да, ал бұл кітапты бұрынғы қол жазба бойынша қайта тергізуге тура келді. Осы жайды кітапты оқығанда қатерлеріңізге алуларыңызды сұраймын.

Игі тілекпен автор.

Қонаш Қалдыоразұлы

Белгілі қаламгер, ойы жүйрік журналист, Жылыой ауданының құрметті азаматы, Халықаралық Жазушылар Одағының мүшесі Қонаш Қалдыоразұлы 1942 жылы 7 қаңтарда Жылыой ауданында дүниеге келген. 1959-2008 жылдарда халық шаруашылығының әр саласында еңбек етті. Жоғары білімді журналистің баспадан «Шуақты жүрек», «Тоғысқан тағдырлыр», «Ел анасы – Ер ана» повесть, «Махаббат әні» әңгімелер, «Ана туралы ән», «Қазына мекені» хикая, эссе, очерктер жинағы, сонымен бірге оның құрастыруымен «Аққан жұлдыз», «Жылыойдың жайсаң жігіті», «Өзіміздің Өтекең», «Кие мен қасиет иесі», «Еңбегін елі сыйлаған» атты кітаптары жарық көрді. Сондай-ақ оның өлеңдері мен очерктері, эсселері мен әңгімелері «Бекет ата», «Қойнауы құтты Кең Жылыой», «Жылыой қаламгерлері», «Мұнайшы арулар еңбегі – ерлік ескерткіші» жинақтарында шықты.

Қонаш Қалдыоразұлы Құлсары қаласында тұрады.

БАСТАУ немесе АЛҒЫСӨЗ

Биссимиллаһи ррахмани рахим!

Уа, ізбасар інілерім, қадірменді жас ұрпақ! Мен бүгін, ХХ ғасырдың аяқ шенінде, яғни 1996 жылы 7 қарашада, бейсенбі күні бесінде, уа Алла жар болғайсың деп қолыма қалам алып, хадари-халім келгенінше ел тарихын, ата баба шежіресін жасақтауға ниет еттім. Ниетім қабыл болып, жұлдызым оңынан туса ұрпақ үшін үлкен бір істі бітіргенім. Әрине, шежіре жасау, тарих жазу оңай шаруа емес екені белгілі. Ол үшін белің бүгілгенше, қарың қарысқанша, қолың талғанша, өкпең өшіп, өзегің өртенгенше, жүрегің үзілгенше ерінбейтін еңбекқор, іркілмейтін ізденімпаз болуың керек. «Жалғыз ағаш орман емес» дегендей бұндай бірегей шаруа, іргелі іс бір адамның қолынан келе қоймауы мүмкін. Бірақ, «Тәуекел түбі жел қайық» деген бар, бабалар рухы үшін, жас ұрпақ алдындағы парызың – жүрек әмірін орындау қажет. Әр азамат өзінің кейінгі ұрпағына өзі білер ата-баба тарихын жазып қалдырса нұр үстіне нұр. Бір әулеттің, бір шаңырақтың өзегінде бүкіл бір ру шежіресі ел тарихы құралып, жасақталары бар. Әлбетте, мен де өзіміздің де, өзгенің де тарихын тереңінен білемін, айқын айта аламын деуге әсте хақым жоқ, өрем де жетпейді. Неге десеңіз біздің аға ұрпағымыздың да, біздің тұстарымыздың да, бізден кейінгі ұрпақтардың да ең басты кемшілігі- ел тарихы мен шежіресін білмеуі, оны білуге ұмтылмауы. Оған басты себеп- ынта-ықылас болмады дейін десек, өтірік айтқандай боламыз. Жасырары жоқ жетпіс жыл бойы коммунистік партияның идеологиясы, орыстық шовинизм

оңдырмай тоқпақтады, тастөбемізден ұрды. Алла сөзі өтірік, құдай жоқ, дін- апиын деп насихат жүргіздік. Соның ықпалымен күн кештік, соның күнқағары, көледікесінде өмір сүрдік. Қазақтың тарихында терең үңілуге, шежіресін насихаттауға, дінінді үгіттеуге жол берілмеді. Қол жайып, ас қайырған кісі әңгімеге ілікті, партбюроға түсіп, күрзі тоқпақ астына алынды. Сондай қатал тәртіп, орынсыз нұсқау көптеген ақ адал, ниеті түзу азаматтардың да көкірек сәулесін өшіріп, тұншықтыра білді. Алайда елі мен жерінен, халқы мен ұрпағының тағдырын ойлаған ойы озық, зердесі зейінді, парасатты перзенттер көкірегін оятып, көзін ашып, айналаға ақылмен, сергек сезіммен қарап елінің ертеңіне, ұрпағының болашақ тағдырына алаңдай бастады. Ел тарихын жинақтау, рулар байланысын зерделеу, ата- бабаның өткені мен келешек жалғасына жан-жақты пайым жасап, парасат таныта бастады.

«Ертеңгі ұрпаққа не қалдырамыз» деген сауал көкіректі тырналап маза бермеуі де мүмкін. Демек, ел азаматтарының, ағалар мен інілердің ізгілікті істері нәтижесінде өзгені емес өзіміз өрген бабалар шежіресін жасауға ден қойдық. Бұл істе аға буын өкілдері Нұрнияз Қожағұлұлы, Қарабатыр Ескожаұлы, Мырзағұл Қарабалаұлы, Егінбай Нұрпейісұлы, Түркпенбай Қошанұлы, Ғабиден Жұмақшамұлы және басқа көптеген көкірегі ояу азаматтар адал ниеттерімен, шын пейілдерімен көмек ете білді. Оларға «Жомарт ата» қауымдастығы атынан айтар алғысымыз аз емес.

Қадірлі ұрпақтарым! Бұл шежіре толық нұсқа деп айта алмақ емеспін, әйтеуір сұлбасы десе де болады. Алайда, алаштың азаматы сүйсініп оқыр шежіре жазу үшін ғылыми

деңгейің мен білімің, өрелі ойың, зерде зейінің болуы тиіс. Елден естімішің көп болып жатса, оны қиыстырып шежіреге шебер енгізе білсең тіптен жақсы. Шежіре бір жағы ел тарихы болуымен қатар ел оқыр, ертеңгі ұрпақ оқыр көркем дүние болуы тиіс.

Әрине, менде де толық мәліметтер бар деуден аулақпын. Қолға түскенін, елден естігенді жинақтаған сыңайлымын. Көп болып көмектесілді, шежіре жасақтауға ағалар, азаматтар араласты, дегенмен кемшілік жайлары, олқы тұстары, қалып қойған ұрпақтар дәуірі болуы мүмкін. Ал оны толықтыру, кейінгі ұрпақ, сенің игілікті ісіңе айналуы керек. Біздің мақсат- сіздерге шежіре - сырдан бүгінгі өздеріңе дейінгі ірге тасын қалап беру болды. Олай дейтінім, менің өз басым әкесіз, анасыз, ата- бабаның әңгімелеріне қанықпай, әлденеше өңірде өмір сүргенім өз алдына, ал жүдә әдемілеп әңгіме айтатын ақсақалдарымыздың сырларына мезгілінде көңіл бөлмегеніміз өкінішті- ақ..

«Жасымда ғылым бар деп ескермедім, қолымды мезгілінен кеш сермедім» деп өкінген Абай сыры бізге де жат емес. Өйткені, шежіре - сыры терең, құпиясы мол ғылым. Ол-елінді, жерінді, тегінді білу деген сөз. Ол - өткенінді еске алу, бүгініңе байыппен қарау, болашағыңа батыл барлау жасау дегенінді алға тартады. Шежіре - жеңіл шаға салатын жаңғақ емес. Шежіре жасақтау үшін көп жайды білу жөн. Осыны есте тұтып, ел тарихына, ата-баба тарихы, атамекен мен жер сырына ден қойсақ біздерге де, Сіздерге де келер ұрпақ, ата баба рухы дән риза болары ақиқат.

АҚИҚАТЫМ-АДАМДЫҒЫМ

/бірінші шегініс/

Мен адаммын. Біз адамбыз. Адам деген атымыз Алла тағала жаратқан Адам атадан алынған болуы керек. Жалқы есімнен жалпы есімге айналған сыңайлы. Иә, Алла тағала Адам ата мен Хауа ананы жаратып, қасиетті жер-мекенге ие еткенін неше бір ықылым замандар айтады, әртүрлі пайымдайды, әртүрлі аңыздайды. Біреу топырақтан десе, екіншісі бір ғылым иелері маймылдан жаратылған деп уәждайды. Қайткенде де жаратылыстың күрделі бір құбылысы сәтінде Адам атты тіршіліктің, ақыл-ойдың және басқа жағымды, жағымсыз қасиеттердің иесі жаратылған. Шынтуайтында Адамды, оның жан-серігі Хауаны кім қалай, неден жаратты, ақыл-ой, зейін-зерде, ақыл-парасат қалай берілді? Міне бұның бәрі жаратылыстану ғылымымен байланыстыра зерттеліп келе жатқан, әлі болмаған, бірақ зерттеле беретін бірегей ілім. Адам мен Хауа ана жер планетасын мекендеп, ұрпақ өрбіткелі, табиғатты түрлендіріп, жан-жануарды қолға үйреткелі қаншама уақыт өтті десеңізші. Содан бері адамзат құбылысы сан өзгеріп, небір нәубеттерді бастан кешірді. Қоршаған орта, тарлан табиғат, қасиетті Жер-Ана алуан жайға тап болғаны, содан адамзат өмірінің тіршілігінің сан мәрте тығырыққа тірелгені ақиқат. Десек те, қандайға қайғы-қасіретті бастан кешсе де адамзат қоғамы дамыған үстіне дами түсіп, бүгінгі дәуірге жетіп отыр. Адам бір күндік болмыс емес. Ұрпаққа ұрпақ жалғасып, тіршілік керуені ілгері тарта береді. Дөңгелек дүние деген осы болса керек. Адамзаттың жаратылысы, дамуы, жетілуі Құранда, Інжіл

мен Тауратта және басқа ғылыми еңбектерде ерекше айтылғанын кейінгі жылдарда оқып, біліп жүрміз. Ал оларға түбегейлі тоқтау мүмкін болмас. Мақсатымыз- сол Адам ата мен Хауа анадан өрбіген ұрпақтың титімдей ғана бір бөлшегі өз ата-бабаларымызға қарай әңгіме бағытын ойыстырсақ оңды болар еді. Қайткенде де менің адамдығым ақиқат.

Көпті көрген көнекөз қариялардың әңгімесінен, кейбір қаламгерлер шығармасында өрнектелгендей сонау шығыста асқар Алтай тауларынан, батыста Каспий теңізіне, теріскейде Орал тауларынан түстігінде Тянь-Шань тауларына дейін созылып жатқан ұлан дала, кең мекен—менің елім, қазақ елінің құтты қонысы екен. Кең шалғайлы құтты қонысты қазақтың қаһарман ұлдары қаһарлы жауларына қарсы тұрып, қорғай білген. Қорғай отырып, ұрпақтарына аманат етіп қалдыра білген. Әлбетте, ел жөнінде де, оның жері жайында да жүйелеп-жүйелеп айтуға болар еді. Алайда бәріне уақыт, жағдай керек. Ал біз асыққан заманның адамдарымыз. Олай дейтінім, қазіргі қуырдақтай қуырған нарықтық кезең кең отырып көсілуге, елім деп есілуге, жерім деп жайғасуға мұрсат берер емес. Бір айтарым- осынау кең мекенді, өркенді өңірді — қасиетті қазақ халқымен бірге көптеген өзге ұлт өкілдері де қоныстанып, дәмін татып, суын ішіп отыр. Әрине, бұндай даңғайыр далиған дархан даланы, бақыты тасып, байлығы артқан кең даланы бүгінгі ұрпақ үлесіне қалдырған ата бабалар алдында қашан да қарыздармыз. Бабаларымыз осы даланы қорғау, оны мекен еткен қазақтардың тұтастығын сақтау жолында жан аямай тер төкті, жан-жақтан ентелеген, көз алартқан жаулармен шайқасты, қанын төкті, қажет болса

шыбын жанын пида етті. Сонымен қазақ даласын мекен еткен жүздеген ұлыстар мен рулардың ішінде менің және сенің де ата-бабаларың бар. Олардың бірі Алтайды, екіншісі Теріскейді, үшіншілері Сарыарқа мен Түстікті мекендесе, менің ата-бабаларым Батыс аймақта, Каспий теңізі жағалауын мекендегендер. Міне, олар жайында не білеміз.

АДАЙ
деген ел едік
/екінші шегініс /

Қазақ қазақ боп, мемлекеттік басқару жүйесі қалыптасқалы аймақтық басқару да жүзеге асты. Соның ішінде кең байтақ Қазақстанның батыс аймағын мекен еткендерді- Кіші жүз деп есептейді. Алайда Кіші жүз құрамындағы рулардың дені о баста асқар Алтай, Алатау жағында қоныс еткенге ұқсайды. Ол жайында әдеби шығармалар аз емес. Біз де сол Кіші жүз құрамындағы көп ұлыстардың біріміз. Соның ішінде Атырау өңірінде, Каспий теңізінің шығысындағы ұлан даланы мекен еткелі қашан. Егер ата-бабаларымыздың жылжи-жылжи Сыр бойын басып өтіп, осынау өңірге тұрақтағалы да 300 жылдай мезгіл артта қалғанын айрықша айтқан жөн. Наркескендері мен ақ найзаларын өңгерген, бір өзін мыңға теңгерген қазақ батырлары осы өңірден құба қалмақтарды түре қуып, қыр асырып тастап, қайта оралмайтындай етіп меселін қайтарып, күн өткен сайын қонысы мен жайылысын жаңарта, кеңейте беріпті. Ата-бабаларымыздың алды барып Маңқыстау ойына қоныстаса, бірқатары Жем-Сағыз

өресінде, Қаракұм қойнауында қоныстанып қала беріпті. Содан бері де ғасырлар, сан жылдар, кезеңдер артта қалды. Дүниеге сан ұрпақ келіп, сан ұрпақ кетті. Құбылысы бөлек замандарға ілесіп, құрылысы бөлек қоғамдар, елдер өтті. Қоғамдардың, қауымдастықтың дәуірлеген, дүбірлеген, құлдыраған, құрдымға кеткен кезеңдері де болды. Бірақ тіршілік дөңгелегі тоқтаусыз алға жылжи береді. Заман озады, заман тозады деген бар. Ал, қоғамды, қауымдастықты, халықты- жеке-жеке ұлттар, ұлыстар, рулар құрайды. Біз мұсылман халықпыз, қазақ ұлтымыз, Адай ұлысымыз. Бәрімізде Құдайдың құлы, Мұхамбет Ғалейәссәләмнің үмбетіміз. «Адай» деген елім бар деп ақындар мен шайырлар жырлаған халықтың аңыздары мен жырлары қалыптасқан. «Ежелгі Қазақстан жерін мекендеген халықтың құрамында көптеген тайпалар, рулар кірген. Бұлардың ішіндегі ең көбі де, ең жауынгер күштісі де сақтар, скифтер болды. Ежелгі гректер сақ, массагет, дай, исседон Каспий және басқаларды «скиф» деп атаған. Сондықтан скиф сол кездегі сақтар сияқты ең күшті тайпаның жиынтық аты» деген.

Қазіргі ғалымдардың бірқатары массагеттер тайпалық бірлестігінің Кіші жүз қазақтарының ең көне этноаумақтарының негізгісі десе, ал ата кәсібі жылқышылық болған /дахи/ Маңғыстау мен Үстірттегі адай рулы қазақтардың арғы тегіне жатқызады.

Сақтардың бір бөлігінің біздің дәуірімізге дейінгі VII ғасырда Сыр бойынан батысқа – Каспий теңізінің батыс жағалауына өтіп, Арменияға баса көктеп кіргендігін Страбон да айтады. /Ол атақты грек географы ғой/. Сақтардың армян жерінде болғандығына ғылыми болжам

ретінде «Сагопеие» деп аталатын облыс: «Адайхох» деген тау шыңы бар екенін білеміз. Сақтардың дай аталатын тайпасының бір бөлігі түркімен даласына өтіп, Қаракұм шөлін мекендеген. Дайлар үнемі қозғалыста болып, жер-жерге көшумен Каспийдің шығыс жағалауына, одан әрі Еділ, Жайық асып, шығыс Еуропаға өтіп жүрген.

Біздің заманымызға дейінгі дәуірдің IV-III ғасырларда массагеттер хундармен одақтасып Канка /Қанлы/ Хорезм мемлекетін құрайды. Хорезм мемлекетін сақ /Адай/ қызынан туатын Сияуыш батыр-ды. Македонскийдің өзі Сырдариядан өтер кезде Сақ жауынгерлерінің садақ оғынан жараланады.

Маңқыстау жерін көптеген тайпалар ежелден мекендеген. Тарихи деректерге қарағанда Маңқыстауда сақтар мен скифтер, гунндер мен сарматтар, алаңдар мен қаңлылар, оғыздар мен қыпшақтар, түрікмендер тұрған, ал кейінірек ол Кіші жүз қазақтарының құрамындағы.

Адай руының мекеніне айналды. Адай жұртшылығы Жоңғар және Орта Азия феодалдарының қыспағынан ығысып XVIII ғасырдың орта кезінде Маңқыстау түбегіне көшіп келе бастайды.

1926 жылғы Маңқыстау экспедициясының материалдарына қарағанда XVII ғасырдың ортасында Сауран өңірінен ойысқан Адайлар батысқа бет алып, Ойыл, Жем өзендеріне дейін, жетіп, қалмақтарды тықсырып, олардың жерін тартып алған. Ал, XIX ғасырдың бірінші жартысында Адайлар Россияның көмегімен Маңқыстау, Үстірт және Бозашыдан түркімендерді ығыстырып, Арал теңізінің батыс жағалауына, Красноводск және Хиуаға қарай баратын жолдар бойларына дейінгі кең атырапты алып өзінің көші-

қон шекарасын кеңейтеді.

Адайлар- көне замандағы тайпалардың бірі. Ол туралы сан алуан пікірлер айтылған бірқыдыру ғылыми зерттеулер бар. Сол сияқты адайдың шығу тегі туралы ел арасында сақталған әртүрлі аңыз- әңгімелер аз емес. Адайдың Бәли бөлімінен шыққан ақындардың бірі Қашаған Күржіманұлының ХІХ ғасырда елдің шежіре тарихына сүйеніп шығарған «Адай қонысы», «Адайдың әкесін табуы» сияқты көлемді дастан шығармалары Адай руының шығу тегі мен қоныстану тарихына байланысты айтқандары бұл мәселеге аз да болса себін тигізетіні даусыз. Адайлардың арғы тегі «Каспий теңізінің оңтүстік-шығыс жағалауын мекендеген ежелгі Дай /Дах/ тайпалары болса керек. /К. К. Э. – I том, 3бет/. /Үркімбай Қыдыралин «Дайлар кімдер?» 16.ХІІ.1995 ж. «Атырау» газеті/

Сондай-ақ, Ыбырайым ахунның, Өмірзақ Қалбаевтың жырларында Адай ұлысының ерлігі мен өрлігі, жомарттығы мен сақилығы сырбаз жырлардың өзегі болғанын аңғарамыз.

Тарихшылар мен шежірешілердің айтуына қарағанда сонау заманалар бастауынан сөз қозғар болсақ, Адам ата мен Мұхамбет пайғамбар Ғалейәссәләмға дейін 49-50 атаға жетіпті. Жалпы Адам ата, Хауа ана жаратылғалы 6100 жылдан асыпты деген сөз бар. /газеттен/ Мұхамбеттің жолдасы Әнес сахаба екен. Әнестің әкесі Мәлік, Мәліктің әкесі Нәсір екен.

Әнестің үш әйелінен 106 бала туыпты. Әнестен- Жәлел, Мағаз, Сейіл, Сейілден- Ақшолпан, Қуырай, Қуырайдан- Дүйім, Алаш. Алаштан- Сейілхан, Жайылхан. Сейілханнан- Сегіз арыс Түрікпен. Жайылханнан Ақсақ, Естек, Татар,

Башқұрт. Майқы биден- Өзбек. «Сөз атасы Майқы би» деген аталы сөз сол кезеңде қалыптасыпты. Созақтан- Жиенбек, Жиенбектен- 1. Айыр. 2. Қалпақ. Соның ішінде Айырдан- Қазақ /Ғабдолқақ/, Қалпақтан Созақ, одан Қарақалпақ өрген. Әрине, бұл ауызекі әңгімелер өресінде қалып қойып жатқан тақталар болса кешірім өтінемін. Қазақтан- Төре, Қожа, Ақарыс, Жанарыс, Бекарыс туыпты дейді.

Қазақ /Ғабдолқақ/ Түрік халқының патшасы Сүлеймен Махмудов қазақтың ғылым, батырлығы үшін Ғабиден Зақия деген атақ берген. Қазақ сол патшаның Ғазиза деген қызын алған. Одан Шаһзада деген ұл туған, бұл бала патшаның жиені болғандықтан Төре аталған. Осы күнгі Төрелер соның тұқымы.

Қазақ Арабтан /Абуталип баласы Ғали, Құсайын тұқымынан/ Июсып Әшимовтың Нұрғайн деген қызын алған, одан Сейдзада деген бала туған, бұл патшаның жиені болғандықтан Қожа деп аталған. Осы күнгі Қожалар солардың тұқымынан.

Қазақтың үшінші әйелі Қалмақ қызы екен, одан Ақарыс /Ұлы жүз/, Жанарыс /Орта Жүз/, Бекарыс /Кіші жүз/. Бұдан үш жүзге қарасты рулардың ұрпақтары тараған. Соның бірі Бекарыстан Алау мен Арғымақ, ал Алаудан Алшын туады. Сол Алшыннан туған Құдуардан Нұрқожа, Алқожа, Сәдірқожа, Нәдірқожа, Қыдырқожа, Асанқожа атты алты ұл өреді. Ал бір шежіреде /К. Боқановтан жазып алынған шежіреде үш ұл- Қыдырқожа, Сәдірқожа, Нәдірқожа бар да үшеуі жоқ/. Себебі жоқ емес екен. Соның ішінде Нәдірқожадан алты аталы Әлім, Сәдірқожадан жеті ру, Ерқожадан Ожырай ұрпақтары тарайды екен. Ал,

Нұрқожа, Алқожа, Асанқожа жастайынан жау қолынан қаза тауып, олардан қалған бірді-екілі бала Қыдырқожадан пана тауып, тәрбиесінде болады. Ақыры олар Қыдырқожадан өрген 12 Ата Байұлының санатына кіреді. Бұлар- Есентемір, Беріш, Жаппас /кейде Алтын Жаппас деп аталынады/ аталары екен.

Сонымен, 12 Ата Байұлы кімдер? Бәйбішесінен 1.Қыдырсиық, 2. Сұлтансиық, 3. Бақтысиық. Кіші әйелінен 1. Ысық, 2. Мысық, 3. Майса, Ерқожадан- Жаппас, Қалпақтан- Таз. Елтайдан- Адай.Естайдан – Беріш. Қыдырсиықтан – Шенеш, Шеркеш. Атадан – Есентемір, Сұлтансиықтан –Алаша, Байбақты, Қызылқұрт, Масқар, Тана. Бақтысиықтан – бала болғаны белгісіз. Кіші шешесінен туған інісі Ысықты бала етіп алған деген қариялар сөзі бар.

Ғакіз ерте өліп қалып Шекті мен Нияз байдың / Қыдырқожа нын/ қолында қалған, артынан еншіге өкпелеп, Әлім қолына шығып кеткен. Нұрқожа жастай өліп, әйелі Тастыны Қыдырқожа алған. Сондықтан Есентемір Байұлы аталады. Тастыдан Алтын туған.

Асанқожа да жасында жауда өліп, Сәду, Сәлду жау қолында кетеді. Кейін қашып келіп Қыдырқожаның қолында болады. Қыдырқожа ол екеуін бала етіп, Сәдуді – Ожырай, Сәлдуді – Жаббас деп атаған. Ожырай еншіге өкпелеп Әлім болып кеткен. Алқожа да жаудан өліп, әйелін Қыдырқожа алады. Содан Беріш іште келеді. /Бершімек болып қалған/. Содан Байұлы болып аталады.

Қыдырқожа – бай, әулие, керемет қасиет дарыған адам болған. Сондықтан Қыдырқожадан туған балаларды Байұлы, өзін бай деп атаған.

Қыдырқожа Шәміссір /Мұсылман перінің патшасының/
қызы Гүлжиһанды алады. Гүлжиһан баймен 40 күн бірге
жатып ғайып болады. 9 ай 10 күннен кейін бай төбеге
шығып отырғанда белгісіз бір адам- Гүлжиһанның баласы,
бай өзіңіз тәрбиеленіз деп баланы беріп кетеді. Бай ол
баланың атын Адай қойып, Таздың шешесі Күнжанға /
Моншақты қара күнге/ асыратады. Сондықтан Адай, Таз
емшектес, ағайындас боп келеді.

Қыдырқожадан – Кете, Шекті, Ожырай, Жаббас,
Есентемір, Беріш /бұлар жақын тумаларынан/, Қыдырсиық,
Алтын, Таз, Адай /бұлар өзінің балалары/ туған. Бұл 12
баланың үшеуі – Кете, Шекті, Ожырай еншіге өкпелеп Әлім
болып кеткен. Олардың орнына үш немересі – Алаша,
Қызылқұрт, Байбақты /бұлар Сұлтансиықтан туған/
қосылып 12-ге толып, 12 ата Байұлы аталады.

Шеркеш атақты батыр, бай адам болған. Содан болса
керек ағасы Шенеш есімі ескерілмей, оның ұрпақтары да
Шеркеш болып кеткен. /Бұл шежірені араб жұртының
шежіресінен алып, құрастырған Беріштің атақты ақыны
Мұрат Мөңкеұлы, үзіндісін келтіріп отырмыз. Қ.Қ./

Өзгені қоя тұрып, емшектесім Тазға, оның бөлімдеріне
аз-кем тоқтала кетейін. Әрине, менің жазбаларым дұрыс
та болмауы мүмкін. Сондықтан Таз ағайынның
ұрпақтарынан алдын-ала кешірім өтінемін. Менің жазбам
– естімішім. Сонымен Таздан Ес, одан 1. Өзбек, 2. Сарт,
ал Өзбектен 1. Жастабан, 2. Шарға, Сарттан Абдол
ұрпақтары өрген. Жастабаннан 1. Байсары, 2. Сүйірбас, 3.
Тілес, Байсарыдан – Асан, Шапай, Базар, Өтеміс ұрпақтары
өреді. Ал Сүйірбастан – Шора, Жанай, Қарт туған,
Шарғадан 8 бала туған. Олар 1. Ақсерке, 2. Жақсыбай, 3.

Жантай, 4. Сайлыбай, 5. Жиен /қыздан туған/, 6. Асан, 7. Жолым /жолдан қосылған/, 8. Күнбас.

Енді бір әңгімеде Таздан 1. Абай, 2. Қабай атты екі ұл өргізеді. Соның ішінде Қабайдан Шонтықұл, Құлай, Құлайдан барып Абдал тарайды. Абдал алты балалы болған екен. Олар 1. Өтес, 2. Жапақ, /бұл атадан – 1. Есберлі, 2. Қайып, 3. Ботақан, 4. Барақ, 5. Ойшы, немесе бес Жапақ аталған ата балалары тарайды/, 3. Мәмбеткұл, 4. Көшей /Бәйімбет, Бәйбіше, Рысымбет, Досымбет, Бура, Тайлақ, Тұрымбет атты жеті ұрпақтары біріктіріліп Жетіқара тармағы қалыптасқан/, 5. Келдібай, 6. Кішкене.

Осының ішінде Келдібайдан 1. Бердібай, 2. Берсүгір тарайды. Ал, Бердібай – Ормамбет, Жәлмәмбет немесе Орыс – Жәлімбет атасына бөлінеді.

Берсүгірден 1. Сейтімбет, 2. Құлет ұрпақтары қалыптасады. Соның ішінде Сейтімбеттен 1. Беккұлы – одан Олжабай, Құлжабай, Сапы, Сағал, Иткүшік, Мақат, Кенжалы, ал Жантайдан- Қожамбет, Дәуленбай, Сасықмойын, Бокет, Тамтық, Шот ұрпақтары тарайды.

Ал, Құлеттен – 1. Қатпа одан Қожан, Түмен, 2. Медет одан Досбол, Есбол, Жанбол, Көйке тарайды екен.

Әрине, әр атаның өзіндік тарихы, ұраны мен белгілері, белгілі де беделді адамдары, азаматтары болған. Елдің игі жақсылары жайында жазылған жауһар жырлар қаншама. Байбақты Сырым батыр, Есентемір Бөкен би, Беріш Құлбарақ батыр мен Мөңке ақын, Исатай батыр, Қызылқұрт Құрманғазы, Беріш Махамбет, Таз Төремұрат, Өтен Нарымбай батырлар, Есенбақ, Қашқынбай, Бала Ораз ақындар, Шеркеш Туманшы би, Байбақты батыр есімі барша қазаққа қадірлі.

1. Алашадан - 7 бала, 1. Алтыбас, 2. Әйтеміс, 3. Түкбас, 4. Сары, 5. Құбылай, 6. Барамық, 7. Қоңырбөрік.

2. Байбақтыдан - 1. Ботан, 2. Жанбақты, 3. Танбақты, 4. Әйтiмбет, 5. Қара, 6. Тоқсаба.

2. Берiш 2. Байбақтыдан. 1. Әсiлбас 2. Құсылбас 2. Байсейiттен 1. Қитас, 2. Тiлес.

Есентемiрден – 1. Көн. 2. Тағашыдан - Әжiмбет, Қожамбет, Бердiмбет.

Жаппас/Алтын/нан – 9. 1. Шаштақ, 2. Самұрын, 3. Бесбалуан, 4. Баймұрат, 6. Қалқаман, 6. Үңгіт, 7. Ысық, 8. Өтей, 9. Киек

Ендiбiрде -4. 1. Қосқұл, 2. Қазалы, 3. Шүңгiр, 4. Жапалақ делiнедi.

Ысық- 2. 1. Ақсары, 2. Тоғыншы.

Қызылқұрт – 4. 1. Елғұлы. 2. Байғұтты 3. Жантелi 4. Шора.

Масқар - 2. 1. Құттықадам 2. Масақ.

Тана – 7. 1 Жиенбет 2. Қараман 3. Қалқаман 4. Асан 5. Бессары 6. Әлiке 7. Жетiбаулы Тана деп аталады.

Шеркеш – 1. Шенештен – Қосым, Досым.

1. Қойыс 2. Жауқашты 3. Шумақ 4. Қылыш 5. Кестен болып беске бөлiнедi.

Ендi ел iшiлiк әңгiменi көбiрек бiлетiн, ұзақ жыл партия, шаруашылық саласында жемiстi еңбек еткен Хабдешев Хамидолла ағамыздың қалдырған шежiрелiк жазбаларын келтiрсек:

Қазақтың үш баласы: Ақарыс, Жанарыс, Бекарыс. Соңғысынан Кiшi жүз тарайды. Бекарыстан Маңғыбай/дан/ Алшын /Кiшi жүздi Алшын дейтiнi осыдан/нан Алаубатыр/дан/ Қыдуар осы кiсiден Кiшi жүздiң негiзгi 25 ру тарайды.

Сонымен Қыдуардан – Қыдырқожа, Сәдірқожа, Нәдірқожа, Тайқожа.

Қыдырқожадан – Сұлтансиық, Қыдырсиық, Бақсиық.
Сұлтансиықтан- Масқар, Алаша, Байбақты, Қызылқұрт, Тана.

Қыдырсиықтан – Ысық, Шеркеш. Бақсиықтан – Жаппас, Алтын- Жаппас деген де тіркес бар. Жаппастың өте жас кезінде әкесі Бақсиық қайтыс болып, баланы тәрбиелеген әйелі Алтын екен.

Алтын- Жаппастың тек бір ру- Жаппас екені Мұхамбетжан Тынышбаевтың 1925 жылы Ташкен шарынан орыс тілінде шыққан ру-шежіре кітабында Алтынның да, Жаппастың да ұраны Байбақты делінеді.

Қыдырқожаның кіші інісі Тайқожаға Орта жүз Құба бидің қызы Сұлуды әперген. Бірақ қайын жұртына мал қыстата кеткен Тайқожа келер көктемде оқыстан дүние салады. Қыдырқожа құдасы Құба бидің ауылына келіп інісіне бейіт салып, аяғы ауыр қалған келінін елге, алып оралады. Елге оралған келін көп ұзамай жеңілденіп ұлды болады. Салт бойынша атасының ұйғаруымен Беріш деп ат қойылады. Қыдырқожаның төрт ұлының ортасында Назым атты қызы болған. Оны Тоқтамыс ханның Елтай деген баласына ұзатқан. Алайда Едіге батыр шапқанда Тоқтамыс та, Елтай да қазаға ұшырайды. Аяғы ауыр қалған Назым төркініне келіп жеңілденеді. Аты Адай қойылады. Адай жиенін Қыдырқожаның өзі тәрбиелеп, өсіреді. Кейін Байұлының бір шаңырағы еткен. Он екі Ата Байұлының бір шаңырағы Есентемір- Ұлы жүздің адамы екен. Елінде Байбоз деген биді өлтіріп, қоныс аударып, Кіші жүзде Қыдырқожадан пана тапқан. Есентемір де Байұлының бір

шаңырағына айналды. Сонымен он екі ата Байұлы:

1. Масқар 2. Алаша/Алтынбас/3. Байбақты 4. Қызылқұрт
5. Тана 6. Ысық 7. Шеркеш 8. Жаппас 9. Алтын 10. Адай
11. Таз 12. Беріш 13. Есентемір. Бұның негізі де болуы
мүмкін, зерттеу керек.

Құдуардың келесі балалары: Сәдірқожа, Нәдірқожа.
Сәдірқожадан алты аталы Әлім:

1. Қарасақал 2. Қаракесек 3. Ойлықара 4. Төртқара 5.
Шөмекей 6. Шекті.

Нәдірқожадан- Жетіру: 1. Табын 2. Тама 3. Кердері 4.
Керейт 5. Жағалбайлы 6. Рамазан 7. Тілеу.

Сондай-ақ, Кіші Жүздегі 25 ру құрамына кірмейтін
Ноғай- Қазақ, Төре, Төлеңгіт, Қожа рулары бар.

Ноғайдың тегі Ноғайдан, төрт атаға бөлінеді. Ал төре
Абылайхан тұқымы болып табылады. Төлеңгіт Төренің
қызметшісі. Қожалар негізінен ағартушылық қызметпен
айналысқан. Әр рудың өз қожасы бар. Мұқтар Әуезовтің
орта жүздегі Арғын руы екенін айтсақ та жеткілікті.

1. Беріш/тен/-1. Байбақты 2. Байсейіт.

Байбақтыдан- Асылбас, Құлкеш, Шақай, Бегіс.

Асылбас тан- Себек, Шақайдан- Есен.

Байсейіттен- Жайық, Қаратоқай, Есенғұл. Ағайынды екі
кісіден өрген 7 бала есебінен жетібаулы Беріш тақтасы
қалыптасады.

Жайықтан-1. Дәулет.2. Арықпан/нан/. а/. Бақалай/дан/,
Сатыбалды/дан/, Құттығай/дан/, Тасболат/тан/, Можай/дан/,
Жанақан/нан/, Хабдеш/тен/, Байдолла/дан/ Хамидолла.

б/. Наурыз/дан/, Тілеуке/ден/, Ағатай/дан/, Тайман/нан/
Исатай.

2. Таз/дан /: Ес//тен Абай, Қабай. Абайдан Жастабан,

Шарға. Жастабаннан: Байсары, Тілес, Сүйірбас.

Шарғадан: 1. Асан 2. Сырлыбай 3. Жақсыбай 4. Жантай
5. Жолым 6. Күңбас 7. Жиен 8. Ақсерке-бәрі 8 арыс шарға.

Қабайдан: Абзал/дан/ Шолтұғыр, Құлай. Шолтұғырдан
Өтес, Жапақ, Мәмбеткүл. Жапақты Бессары деп айтады.
Жапақтың 5 баласы мыналар: Есберлі, Қайып, Ойшы,
Ботақан, Барақ.

Құлайдан- Келдібай, Көшей, Тұрымбет.

Келдібайдан- Нұрым, Тұнық Бердібай, Берсүгір.
Бердібайдан- Орманбет, Жолманбет. Екеуін қосақтап
Орысжәлімбет деп атайды.

Берсүгірден- Сейтімбет, Құлет, Сейтімбеттен: Бекқұлы,
Жантай.

Тазда 2 жантай бар, Шарғада, Келдібайда.

Бекқұлыдан: Құлжабай, Олжабай, Сапы, Сағал, Кеңжалы,
Мақаш, Иткүшік. Алты арыс Абдал деп осы атамыздың екі
баласынан тараған алты немересін айтқан. Тұрымбет ағасы
Көшеймен еншілес, соның есебінде болған. Көшейді кейде
Жетіқара деп те атайды.

Мен бұл мәліметтерді Нарын бойындағы кезінде Мақаш
правительдің жылқысын баққан Қуанәлі Әшенәліұлынан /
аттың сынын жарату, баптау әдісін білгір/, туыс аталарым
Хайролла Ідірісұлы, Қуат Бекбербетұлы, Жылыой өңірінен
Адай Қайшыбай, Таз Сиязбай, Алаша Ашығалы сын-ды
ақсақалдардың айтқан әңгімесінен сусындадым,-дейді
Хамидолла Хабдешев.

АТАЛАР

туралы сыр

/үшінші шегініс /

Алайда, қадірлі ұрпақ, біздің арғы атамыз Адай жайына ауысуды жөн көріп отырмын. Адай атамыздан 1. Құдайке 2. Келімберді атты екі бала туған. Соның ішінде Құдайкеден- 1. Қосай, 2. Тәзіке ұрпақтары өреді. Қосайдан- 1. Әйтей, 2. Бегей, 3. Байбол, 4. Тіней, 5. Бәли, 6. Сүйіндік атты аталар тарайды. Бұларды, немесе, Түркмен Адай деп те атайды. Оның өзіндік тарихы, елге тараған аңызы бар. Ал Тәзіке атадан: 1. Жезбике, 2. Өте, 3. Сәрке, 4. Қабақай рулары қалыптасады. Соның ішінде Қабақайдан: 1. Мойнақ, 2. Құдайменді, 3. Есен, 4. Пысық тарайды. Ал Қосайдың Байболынан - 1. Есенкүл 2. Жұлдыз 3. Мәмбеткүл 4. Есенбет/тен/- 1. Есен, 2. Ебіл, 3. Нұрбай, 4. Өрезек, 5. Қоңыр.

Есек, Еділ бір одақ, Өрезек жеродақ деген сөз осы аталардан тараған.

Немесе Тіней атамыздан: 1. Арық, 2. Таңат. Арықтан-1. Құдайберген, 2. Тәңірберген. Таңаттан- 1. Тойғұлы, 2. ЖЫЛЫС.

Мол дәулеті тасқындап,
Қабыл болған табасы.
Құнанорыс, Ақпан, Балықшы,
Бұзау, Мұңал, Тобышпен
Алтау екен баласы.
Қарақалпақ Өтемістің қызы екен,
Осы алтаудың анасы.
Он екі ата байұлы,

